

# MEDIATARBIYANING MAZMUN-MOHİYATI, VAZIFALARI VA UNING MEDIATA'LIM DAN FARQI

Bayniyazov A. I.

*Innovatsion texnologiyalar universiteti Nukus, O'zbekiston*

**Kirish.** Mediatarbiya hozirgi kunda o'quv dasturlarining bir qismiga aylangan, shu bois uning ahamiyati juda katta. Aynan mediatarbiya atrofimizda axborot haddan taxation ko'payib ketgan bir paytda jamiyatning talablariga javob beradi. Mediatarbiya bolalarda tanqidiy fikrlash, mediasavodxonlik va media mahsulotlari qanday yaratilishini tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish uchun ko'plab turli mashg'ulotlarni taklif qiladi. Avdeyeva [1, 85-92] yozganidek, mediatarbiya muhim vositadir. Mediatarbiya o'quvchilarga axborot qanday yaratilishi va uzatilishini hamda bu jarayon ularning dunyoqarashini qanday o'zgartirishini tushunishga yordam beradi. Bunday sharoitda mediatarbiyaning asosiy maqsadi – "Men axborotga va uning manbalariga tanqidiy qaray olaman" degan ko'nikmani shakllantirishdir. Menimcha, bu atrofimdagi voqelikka nisbatan mas'uliyatli va ongli bo'lishimga yordam beradigan asosiy omildir. Bu haqiqatan ham juda muhim.

Mediatarbiya – bu nafaqat mediani kuzatish, balki uni o'zingiz yaratish ham demakdir. O'ylaymanki, kontent yaratishda ishtirok etish o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga va ularning ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi. Maktablar va boshqa ta'lim muassasalaridagi mediatarbiya dasturlari bolalarga fakt va fikrni farqlashni, mediamakondagi ehtimoliy manipulatsiyalarni payqashni hamda axborot paydo bo'lgan sharoitni (kontekstni) hisobga olishni o'rgatadi. Raqamli dunyo ulkan hajmdagi ma'lumotlardan foydonish imkonini berayotgan hozirgi paytda bunday ko'nikmalar har bir yosh avlod vakili uchun zarur. Axborotning haqiqiylikni tekshira olish kerak [11, 9-21].

Mediatarbiyaga to'liq yondashuv axloqiy va go'zal qadriyatlarni yaratishni ham o'z ichiga oladi. Getoyeva va Kadiyev [8, 46-49] ta'kidlaganidek, mediada go'zallikni ko'ra bilish va etikani tushunish jarayonning muhim qismidir. Mediatarbiya medianing madaniyat va jamiyatga kuchli ta'sir ko'rsatishini e'tirof etadi va shu sababli tanqidiy fikrlovchi auditoriyani shakllantirishni maqsad qilib qo'yadi. Bunday auditoriya nafaqat tomoshabin bo'lib qolmay, balki o'zi ham madaniy va ijtimoiy kontent yaratadi. Bugungi maktab o'quvchilari cheksiz axborot oqimida yashamoqda, shuning uchun ularga bu kontentni saralash va tahlil qilish ko'nikmalari zarur. Nazarimda, odamlarda yuksak axloqiy va estetik me'yorlar shakllanishi uchun media-tarbiya muhim ahamiyatga ega.

**Metodlar.** Tadqiqotda asosan nazariy va qiyosiy-tahlil, kontent-tahlili va tizimli tahlil singari metodlardan foydalanildi. Shu yo'nalishdagi xalqaro olimlarning ilmiy ishlarida bayon qilgan qarashlari o'rganildi va umumlashtirildi.

Mediatarbiya zamona talablariga javob berishi kerak. Mediatarbiya turli jamoalar va madaniyatlar o'rtasidagi muloqotni qo'llab-quvvatlashi lozim. Mediatarbiya shaxs va jamiyat rivojiga hissa qo'shishi zarur. Globallasuv va raqamlashtirish dunyoni o'zgartirmoqda. Shu sababli o'quvchilar axborot qayerdan kelishini tushunishi muhim. O'quvchilar u yoki bu axborot zamirida qanday kontekst yotganini bilishlari kerak. O'quvchilar madaniy va ijtimoiy omillar axborot ma'nosini qay tarzda o'zgartirishini ko'ra olishlari lozim [9, 66-70]. Mediatarbiya – muhim ish. Ayni paytda mediatarbiya eng asosiy jarayonlardan biridir, xuddi shunday. U o'z oldiga ikki vazifani qo'yadi: media savodxonlikni rivojlantirish va o'quvchilarda ichki axloqni shakllantirish. O'quvchilarning zamonaviy jamiyatga oson kirib borishi uchun bu, albatta, haqiqatan ham muhimdir.

Mediatarbiya va mediata'limni solishtirganda, maqsad, yondashuv va usullarda katta farqlarni ko'ramiz. Mediatarbiya o'quvchilarning mediaxabarlarni tanqidiy qabul qilishiga, shuningdek, axloqiy va madaniy jihatlarni hisobga olishiga urg'u beradi. Mediatarbiya doirasida o'quvchilar media mazmunini tahlil qilishni o'rganadi, medianing jamiyat va madaniyatga qanday ta'sir etishini tushunadi hamda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mediatarbiya shunday narsa. Jilavskaya va Zubritskayaning [6, 1-23] tadqiqotlari mediamahsulot yaratishda va uni qabul qilishda axloqiy me'yorlarning muhimligini tasdiqlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, axloqiy me'yorlarsiz media zarar yetkazishi mumkin. Mediatarbiyaning asosiy vazifalari — mediaga nisbatan tanqidiy munosabatni rivojlantirish, jamoatchilik ongini shakllantirishda medianing rolini anglash va turli madaniy kontekstlarni hurmat qilishdan iborat. Menimcha, mediatarbiya haqiqatan ham muhim.

Boshqa tomondan, mediata'lim markaziga media-kontentni yaratish va boshqarish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikma va bilimlarni qo'yadi. Mediata'lim media yaratish texnologiyalarini o'rgatadi, turli platformalarning ishlash tamoyilini tushuntiradi. Shuningdek, u axborotni samarali tarqatish uchun qanday vositalar kerakligini ham ko'rsatib beradi. Polushkina va hamkasblarining [5, 4-13] ta'kidlashicha, mediata'lim universal o'quv faoliyatini shakllantirishga yo'naltirilgan. Universal o'quv faoliyati o'quvchilarga nafaqat mediamatnlarni tushunish, balki ularni o'zlari yaratish imkonini ham beradi. Nazarimda, mediata'lim har bir kishining media makonda ishtirok etish imkoniyatini kengaytiradi. Menimcha, u fuqaroning faol pozitsiyasini shakllantirishga yordam beradi.

Bundas tashqari, mediata'limdagi turli ta'lim texnologiyalari mediatarbiyani o'quv jarayoniga kiritish lozimligini ko'rsatmoqda. Masharova va Kuzminaning [2, 36-41] tadqiqotlari mediatarbiya usul va maqsadlarining aniq belgilanishi maktablardagi mediata'lim dasturiga asos bo'la olishini yaqqol ko'rsatadi. Demak, ikki yondashuvning o'zaro uyg'unligi nafaqat media-kontentni chuqurroq anglashga yordam beradi, balki o'quvchilarning raqamli savodxonligini ham oshiradi. Fikrimcha, bu haqiqatan ham muhim.

**Natijalar.** Xulasa chiqaradigan bo'lsak ko'rinib turibdiki mediatarbiya va mediata'lim kategoriyalari o'zaro bog'liq, lekin ularning vazifalari har xil. O'quv kurslarini yaratishda bu farqni yodda tutish kerak. Mediatarbiya mediamuhitga tanqidiy qarash va uning axloqiy me'yorlari haqida o'ylash uchun zamin yaratadi. Mediata'lim esa o'quvchilarga media makonida faol ishlashi uchun amaliy ko'nikmalarni o'rgatadi. Fikrimcha, mediatarbiya va mediata'limni uyg'unlashtirish yo'llarini izlash — zamonaviy tadqiqotlarning muhim vazifasidir. Yangi media

platformalar va axborot olishning yangi usullari tufayli zamonaviy jamiyat doimiy o'zgarib bormoqda. Bunday sharoitda mediatarbiya va media ta'limi ijtimoiy va ta'lim siyosatining asosiy unsurlariga aylandi. Begalinov [4, 45-50] yozganidek, mediatarbiya yoshlarga tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga va mediakontentni tahlil qilishni o'rganishga yordam beradi. Mediatarbiya maktablarni eskirgan ta'lim yondashuvini o'zgartirishga undaydi. Shuningdek, maktablar doimiy o'zgarib turadigan media landshaftiga tezda moslashishi kerak. Nazarimda, hozirgi kunda yoshlarning media savodxonligiga e'tibor qaratish ayniqsa muhim, negaki axborot jamoatchilik fikriga osonlikcha ta'sir qilishi mumkin.

Mediatarbiya va mediata'limni solishtiradigan bo'lsak, ularning vazifalari va yondashuvlari orasidagi farq darhol ko'zga tashlanadi. Stashuk va Sanakoyeva [7, 152-159] ta'kidlaganidek, mediata'lim mediadan qanday foydalanish va uni qanday yaratishni o'rgatadi hamda texnik jihatlariga ko'proq e'tibor qaratadi. Mediatarbiya esa markazga axloqni qo'yadi. Mediatarbiya yoshlarni nafaqat bilishga, balki axborotni qadrlashga ham o'rgatadi va shu sababli shaxsga kuchliroq ta'sir ko'rsatadi. Menimcha, qadriyatlarga bunday urg'u berilishi mediatarbiyani yanada chuqurlashtiradi. Media dasturlari o'quvchilarni mediaga ongli munosabatda bo'lishga o'rgatadi. Nazarimda, feyklar va dezinformatsiya media makonida oddiy holga aylanib qolgan hozirgi davrda bu ayniqsa muhimdir.

Mediata'limda ijtimoiy reklamaning o'rni haqidagi tadqiqotga nazar tashlab shuni tushundimki, media madaniyatini yuksaltirish uchun yangi formatlar zarur ekan [10, 77-80]. Ijtimoiy reklama shunchaki axborot tarqatish bilan cheklanmaydi, u odamlarning ko'proq ma'lumotga ega bo'lishini va ijobiy fikrlashini xohlaydi. Ijtimoiy reklama mediatarbiya va mediata'lim o'rtasidagi aloqaning muhimligini ko'rsatib beradi. Mediatarbiya reklama kontentini tahlil qilish uchun tanqidiy maydon yaratsa, mediata'lim bunday kontentni yaratish va namoyish etish uchun vositalar bilan ta'minlaydi. Menimcha, bu bog'liqliksiz media madaniyati rivojlanmaydi. Mediata'lim bunday kontentni yaratish va namoyish etish vositalarini taqdim etadi.

**Munozara va xulosalar.** Ko'rinib tugani kabi jamiyatimizda mediamadaniyatni shakllantirish uchun mediatarbiya va mediata'lim haqiqatan ham juda muhim. Mediatarbiya va mediata'lim bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular yoshlarga nafaqat doimiy o'zgarib turadigan axborot olamiga moslashishga, balki medianing faol ishtirokchisiga aylanishga ham ko'maklashadi. Mediatarbiya va mediata'lim yoshlarga ijtimoiy hayotda yaxshiroq va mas'uliyatliroq ishtirok etish imkonini beradi. Ochig'i, axborot beqaror, demokratik me'yorlar esa yo'qolib borayotgan hozirgi sharoitda bu o'ta muhim deb hisoblayman. Mediatarbiya nafaqat axborot, balki hissiyotlar bilan ham ishlaydi. U mas'uliyatli va tanqidiy fikrlovchi avlodni voyaga yetkazishga yordam beradi. Mediata'lim esa kontent bilan amaliy ishlash uchun zarur bilim va ko'nikmalarni beradi. Mediatarbiya va mediata'limning amaliyotda qo'llanilayotganiga misollar ko'p. Bu misollar yoshlarning mediasavodxon bo'lishiga yordam beradigan ko'plab usul va yondashuvlar mavjudligini ko'rsatadi. Men turli maktablarning turfa usullarni qo'llayotganini va bu natija berayotganini ko'rganman. Tadqiqotlarga ko'ra, mediatarbiya memorial amaliyotlarga kiritilsa, o'quvchilar uchun juda katta ijobiy samara beradi. Nazarimda, bunday amaliyotlar bolalarni chindan ham yaxshi tomonga o'zgartiradi. Shestakova [3, 249-257] ta'kidlaganidek, bu kabi amaliyotlar nafaqat tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, balki yoshlarning mamlakat tarixi va madaniyati bilan aloqasini ham mustahkamlaydi. Mediatarbiya mexanizmlari o'quvchilarga tarixiy voqealarning ahamiyatini anglashga yordam beradi. Ular o'tmishga shaxsiy munosabatni rivojlantiradi va jamiyatda ongli pozitsiyani shakllantiradi. Menimcha, bu mediatarbiyaning asosiy vazifalaridan biridir.

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda Rutube videoxostingidan foydalanishni Kipreyevning [12, 226-240] ishida ko'rsatilgan misolda yaqqol ko'rish mumkin. Nazarimda, bu kabi tashabbuslar medianing yangi kanallarga qanday moslashayotganini, yosh auditoriyani bir zumda o'ziga tortadigan yangicha kontentdan foydalanish imkonini qanday taqdim etayotganini ko'rsatadi. Yangi resurslar bilan ishlash nafaqat bilim almashish, balki zamonaviy voqelikka mos qadriyatlar va xulq-atvor me'yorlarini shakllantirish uchun ham imkoniyat yaratadi. Bunday loyihalar, tashabbuslar va media-loyihalar an'anaviy darslar hamda tarbiyaviy tadbirlardan ajralib turadi.

Maktabda eski va yangi usullarning uyg'unlashuvi mediata'limning naqadar muhim ekanini ko'rsatdi. Menimcha, mediata'lim bolalarga dunyoni yaxshiroq anglashga yordam beradi. Bondarenko [13, 8] yozishicha, kitoblarning go'zal va sodda tarzda filmlarga aylantirilishi o'quvchilarni qiziqish bilan mutolaa qilishga undaydi. Oddiy darslardan farqli o'laroq, rasmlar va videolar o'quvchilar e'tiborini osonlik bilan tortadi. Bunday ko'rgazmali va audiovizual vositalar darslarni yanada qiziqarli va foydaliroq qiladi. Mediata'lim kitoblar haqida suhbatlashish uchun yangi mavzularni ochib beradi va o'quvchilarni turli medialardagi matnни tahlil qilish hamda tushunishga o'rgatadi.

Amaliyotda mediatarbiya va mediata'limning yaxshi namunalari allaqachon mavjud. Mediatarbiya va mediata'lim shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar an'anaviy usullar bilan uyg'unlashganda, ta'lim jarayoni yanada boyiydi. Agar asosiy e'tibor mediani tanqidiy idrok etishga qaratilsa, yoshlar nafaqat axborotni yaxshiroq tushunibgina qolmay, balki o'z ijtimoiy muhitining faol ishtirokchisiga ham aylanishi mumkin. Fikrimcha, mediatarbiya va mediata'lim ta'lim tizimida naqadar muhim ekanligini isbotlamoqda. Ta'lim tizimi zamonaviy jamiyatdagi shiddatli o'zgarishlarga hamqadam bo'lish uchun o'z yondashuvlarini o'zgartirishi lozim.

#### ADABIYOTLAR

1. Авдеева, Елена Александровна. Медиавоспитание как ответ на вызовы нашего времени. *Философия образования* 2 (2015): 85-92. <https://www.sibran.ru/upload/iblock/323/3237448b05d7c289d9fd55b58a5b0d8d.pdf>
2. Машарова, Татьяна Викторовна, и Маргарита Витальевна Кузьмина. Метапредметность в образовании и развитие медиаобразования. *Образование в Кировской области* 3 (2016): 36-41. <https://elibrary.ru/item.asp?id=27442564>
3. Шестакова, Э. Г. Мемориальные практики как форма медиавоспитания. (2016). <https://elib.institutemvd.by/handle/MVD/NAM/1861>

- Mediatarbiyaning mazmun-mohiyati, vazifalari va uning mediata'limdan farqi*

**Kalit soʻzlar:** mediatarbiya, mediataʼlim, tanqidiy fikrlash, mediasavodxonlik, axloqiy va estetik qadriyatlar.

*Сущность, задачи медиавоспитания и его отличие от медиаобразования*

**Ключевые слова:** медиавоспитание, медиаобразование, критическое мышление, медиаграмотность.

### *The content, objectives, and difference of media upbringing from media education*

**Key words:** media upbringing, media education, critical thinking, media literacy, moral and aesthetic values.